

«مبانی جرم شناسی»

اسمعیل رحیمی نژاد

از زنده یاد دکتر «سید مهدی کی نیا» آثار قلمی ارزشمندی برجای مانده است. وی از آن دسته اساتیدی بود که عمر پربار خویش را وقف جامعه علمی و خدمت به فرهنگ و سعادت مردم نمود؛ شخصیتی که مطالعه و تحقیق، تواضع و فروتنی و عشق و علاقه خاص به قرآن و عترت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از ویژگیهای او بود. وی آن گونه که شایسته است برای جامعه علمی ایران شناخته شده نیست و شاید این امر، معلول آن باشد که رشته تخصصی استاد یعنی «جرم شناسی» از دانشهای نوظهور است و سابقه آکادمیک آن سده ای پیش نیست.

این نوشته نخست سالشمار زندگانی استاد، که آینه تلاش علمی و همت والای اوست، را ارائه می کند و سپس کتاب «مبانی جرم شناسی» استاد را به طور گذرا معرفی می نماید. باشد که گامی در مسیر قدرشناسی از زحمات وی، و قدمی در طریق ارج نهادن به مقام شامخ علم محسوب شود.

* * *

سالشمار زندگی مرحوم استاد دکتر سید مهدی کی نیا:

۱۲۹۷ (اول فروردین) - تولد در بابل

۱۳۱۹ - اخذ لیسانس ریاضی از دانشسرای عالی تهران

۱۳۲۸ - اخذ لیسانس قضایی از دانشگاه تهران

- ۱۳۳۴- اخذ دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی از دانشگاه پاریس و بازگشت به ایران
 ۱۳۳۵- انتشار مجموعه «مقررات استخدامی و مالی دانشگاه»
 ۱۳۴۰- انتشار «مقدمه حقوق بین‌المللی عمومی»
 ۱۳۴۳- انتشار «اطلاعات حقوقی برای رشته معماری»
 ۱۳۴۵- انتشار مجموعه ۳ جلدی «علوم جنایی»
 ۱۳۵۷- انتشار «کانون خانواده و بزهکاری»
 ۱۳۷۱- ترجمه «مقدمه‌ای بر جرم‌شناسی» تألیف ریموند گسن
 ۱۳۷۲- ترجمه «جرم‌شناسی کاربردی» تألیف ریموند گسن
 ۱۳۷۳- انتشار «روان‌شناسی جنایی»
 ۱۳۷۴- پژوهشی در عوامل اجتماعی طلاق.

شادروان کی‌نیا، از بدو ورود به ایران به تدریس در دانشگاه‌ها و مراکز علمی ایران از جمله دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، تربیت مدرس، دارالعلم مفید (قم) و پلیس و علوم قضایی اشتغال داشتند و افزون بر کتاب‌های یاد شده، دهها مقاله و کنفرانس علمی ارائه کرده‌اند. یادآوری می‌شود «جرم‌شناسی نظری» تألیف «ریموند گسن» هم توسط استاد به فارسی برگردانده شده است.

«جرم‌شناسی» ترجمه دقیق واژه «Criminology»^۱ و به معنای شناخت جرم است؛ اما نه به مفهوم صرفاً قضایی کلمه، بلکه جرم به این مفهوم که یک واقعیت انسانی و اجتماعی است و این «انسان» با تمام ویژگیها و خصوصیات زیستی- روانی در یک جامعه معین و با شرایط ویژه مرتکب آن می‌شود. همچنین منظور از جرم در این تعریف مفهوم مضیق‌تری که برخی از جرم‌شناسان و جامعه‌شناسان از آن دارند^۲، نیست؛ بلکه جرم به معنای وسیع کلمه است. که شامل هر نوع انحراف اخلاقی و اجتماعی می‌شود؛ هر چند جامعه در قبال آن از خود واکنشی نشان ندهد. بنابراین «خودکشی» از یک سو و «مازوشیسم» از طرف دیگر موضوع مطالعه جرم‌شناسی هستند، هر چند جامعه نسبت به آنها عکس‌العملی نداشته باشد.

با توجه به این توضیحات می‌توان گفت «جرم‌شناسی علمی است که علل و عوامل (زیستی، روانی و اجتماعی) پیدایش جرم (به مفهوم وسیع کلمه) و بروز حالت خطرناک را

۱- این واژه نخستین بار توسط یک دانشمند فرانسوی به نام Topinard (توبی نار) در کتاب وی به سال ۱۸۷۹ به کار رفته است.

۲- امیل دورکیم جامعه‌شناس معروف فرانسوی و پی ناتل جرم‌شناس شهیر فرانسوی جرم را هر عملی می‌دانند که از طرف جامعه مجازات می‌شود. (ریموند گسن، مقدمه‌ای بر جرم‌شناسی، ترجمه مهدی کی‌نیا، ص ۹)

با روش علمی و عینی مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهد تا بر طرق مؤثر در پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح و درمان بزهکاران دست یابد» همان گونه که پیشتر اشاره شد پیشینه «جرم شناسی» نوین و علمی به قرن اخیر می‌رسد اما این پرسش که چرا آدمی مرتکب رفتار نابهنجار و جرم می‌شود از دیرسال ذهن اندیشمندان ملل مختلف را به خود مشغول داشته است.

- در یونان باستان جرم را ناشی از فقر، جهل و بیسوادی می‌دانستند (نظریه افلاطون و ارسطو).

- در قرون وسطی، حلول ارواح خبیثه و شیاطین در بدن بزهکاران را علت وقوع جرم می‌شمردند.

- از قرن هفدهم به بعد تئوریه‌ها و مکتبهای دیگر در قلمرو جرم شناسی پا به عرصه وجود می‌گذارند، تا آنجا که برخی از این تئوریه‌ها علت بزهکاری را در فیزیک خاص بدن برخی از انسانها می‌داند (تئوری تیپ جنایی سزار لمبروزو)، گروهی بر تأثیر شرایط آب و هوایی بر اعمال و رفتار انسانها از جمله تبهکاری تأکید می‌کنند (مکتب جغرافیای کتله و گری). تئوری دیگر، تبهکاری را محصول سرمایه داری و واکنشی علیه بیداد گریهای اجتماعی می‌داند (مکتب سوسیالیست) و بالاخره مکتب تبادل روانی «تارد»، تقلید را عامل بزهکاری می‌شناسد.

امروزه مسلم است که «جرم» فرآیندی پیچیده و مرکب است. از لحظه انعقاد نطفه مجرم تا لحظه ارتکاب جرم، عوامل گوناگونی می‌توانند در تحقق جرم تأثیرگذار باشند؛ بنابراین تأکید بر یک یا دو «عامل» به عنوان «علت تامه» وقوع جرم و نادیده انگاشتن سایر عوامل، صحیح و علمی نیست. یافتن این عوامل گوناگون و گسترده و راههای مبارزه با آنها و نیز اصلاح و درمان بزهکار، رسالت و هدف اساسی جرم شناسی در سالهای اخیر است. به عبارت دیگر جرم شناسی مبارزه با علت وقوع جرم و ناهنجاری را وجهه همت خویش ساخته است نه مبارزه با معلول را.

پیدایش جرم شناسی نوین در ایران به سال ۱۳۳۴، یعنی تاریخ بازگشت مرحوم دکتر کی نیا از سفر علمی و تحصیلی به غرب به ایران بازمی‌گردد. گرچه خود ایشان از قول استادشان مرحوم موسی عمید نقل می‌کنند که باید به مبارزه با دلایل ارتکاب جرم (به عنوان علت) تأکید داشت، لیکن در سال ۱۳۴۰ بود که جرم شناسی به صوت واحد درسی مستقلی در برنامه دوره کارشناسی رشته حقوق، در دانشگاه درآمد.^۳

گشایش «مؤسسه تحقیقات علوم جزایی و جرم شناسی» در سال ۱۳۴۰ که یکی از مؤسسات وابسته به دانشکده حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی دانشگاه تهران به شمار

۳- به نقل از سخنرانی دکتر نجفی ابرند آبادی در دانشگاه شیراز، نشریه کانون وکلاء، شماره ۴۱۸، ۱۵۹-۱۵۶.

می‌رفت، به این رشته مطالعاتی رسمیت علمی و کاربردی بیشتری بخشید.^۴
در مورد اهمیت این رشته علمی در جامعه کنونی ایران، همین بس که در بند ۱۵ اصل
۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم
و اصلاح مجرمین»، که در واقع از اهداف و رسالت‌های اساسی جرم‌شناسی است،
به عنوان یکی از وظایف قوه قضائیه پیش بینی شده است.

ویژگی‌های شاخص کتاب «مبانی جرم‌شناسی»:

الف) یکی از ویژگی‌های بارز این کتاب آن است که در آن، جرم‌شناسی در یافتن
علل و عوامل جرم خلاصه نمی‌شود و تنها به طرز شناخت دردها و بی‌جوئی ریشه‌های جرم
بسنده نشده بلکه راه‌های درمان و طرق مؤثر پیشگیری از وقوع جرم هم، که در واقع از
رسالت‌های مهم جرم‌شناسی است ارائه شده است. بیشتر تالیفات دیگر از این امتیاز
محروم هستند؛

ب) در عین حال که کتاب به «جرم‌شناسی» پرداخته است، از مجرم‌شناسی و انسان
شناسی نیز بازمانده است. مؤلف محترم، که کتاب را با عنوان «سلام بر انسانیت» آغاز
می‌کند، در این خصوص می‌نویسد:

«در این کتاب، انسانیت و عظمت و کبریایی آدمی و پایگاهی که بجز خدا
نبیند نیز نموده شده است. از انسان، این موجود اندیشمند، این موجود
متفکر و مبتکر، این موجود آرمان‌خواه، این موجود پیشرو و متعالی، این
موجود خلاق و سازنده، این موجود اجتماعی، این موجود پرتکاپو، این
موجود باعاطفه، این منبع قدرت، این موجودی که از آثار خدایی برخوردار
است، این موجودی که جلوه گاه «نفخت فیہ من روحی» و بزرگترین معجزه
آفرینش، سخن گفته شده است.»^۵

ج) یکی دیگر از خصوصیات مکتب استاد که در تمامی آثار او به چشم می‌خورد،
تلفیق جرم‌شناسی با علوم اسلامی و شرقی و عرفان و همچنین تأکید او بر عامل ایمان
و پرورش صحیح مذهبی برای مبارزه با ریشه‌های فساد است؛ چه در تفکر او:

«ایمان به خدا، و ایمان به مبدأ هستی و ابدیت، بزرگترین عامل بازدارنده از
لغزشها و ردایل است.»^۶

به عبارت دیگر ریشه بسیاری از انحرافات، نیهیلیسم و یا ناامیدی از رحمت حق
است، در حالی که عالم اسلام بخصوص عالم تشیع، عالم رحمت و امید و آرامش است؛

۴- همان.

۵- مبانی جرم‌شناسی، جلد اول، ص ۱۵.

۶- همان، ص ۱۸.

بنابراین باید این امید را در دلها زنده کرد.

د) چون جرم شناسی در واقع پل ارتباطی علوم مختلفی چون زیست شناسی، روان شناسی، علوم اجتماعی و انسانی و امثال آن است، داده‌های این علوم در کتاب «مبانی جرم شناسی» به نحو بسیار دقیق و جالب توجهی ترکیب و عجین شده است.

* * *

برای حسن ختام، معرفی زیبایی برای جرم شناسی، از زبان استاد را نقل می‌کنیم: «بایزید بسطامی «قدس الله روحه» در راهی می‌رفت. آواز جمعی به گوش وی رسید. خواست که آن حال باز داند، فرا رسید. کودکی دید در لجن سیاه افتاده و خلقی به نظاره ایستاده؛ همی ناگاه مادر آن کودک از گوشه‌ای در دید، خود را در میان لجن افکند و آن کودک را برگرفت و برفت. بایزید چون این بدید و قتش خوش گشت. نعره‌ای بزد و ایستاد و گفت: شفقت بیامد؛ آرایش ببرد. محبت بیامد، معصیت ببرد؛ عنایت بیامد، جنایت ببرد. این خلاصه جرم شناسی است.»^۷

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Nameh- Ye Mufid

A Quarterly Journal of the Mufid University

Vol.2, No.1, Spring, 1375, 1996

*** Quran and Hadith**

- 1- The exegesis of the holy quran (Muddasser Surah)
Ayatollah Moosavi Ardabili
- 2- A discussion about the stories of the holy quran
Hadi Ghabel
- 3- The role of quran and Hadith in expansion of the Persian Literature
Abbas IezadPanah
- 4- the History of Hadith
Abolfazl Shakori

*** Philosophy**

- 5- The Ultimate Speech in Solving the Doubt «All my speech is lie»
Faramarz Gharamaleki

*** Jurisprudence and Law**

- 6- The necessity of review in islamic Penal Code
Jalal al din Gheyasi

*** History**

- 7- Another look to the history
Translated by: Farshad Momeni

*** Economics**

- 8- Poper, Positive economics and logic of scientific and social discovery
Translated by: Yadullah Dadgar
- 9- Basic Principles in Islamic economics
Ayatollah Moosavi Ardabili

*** Presentations**

- 10- Politeness of prayer (DOA) in Shia School
Rasool Jafarian
-

Address: Dār al-'Ilm-e Mufid

45 Metrī Şadūq Ave.- Qum

Postal Address: P.O.Box 37185-3611,

Qum- Islamic Republic of Iran

Tel: (0251)-715761; 715762; 715763

Fax: (0251)-37395

Yearly Subscription:

Europe, U.S. & Oceana US\$ 30.00

Other countries US\$ 20.00

Current A/C No.: 210. Dār al-'Ilm,

Bank Millat, 45 Metrī Şadūq Branch